

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип Македонија	Воронешки државен универзитет Русија
Универзитет имени Гоце Делчева, г. Штип, Македонија	Воронежский государственный университет Россия
Goce Delcev University in Stip, Macedonia	Voronezh State University Russia

Трета меѓународна научна конференција Третья международная научная конференция

Third International Scientific Conference

ФИЛКО
FILKO

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS

26-27 април 2018 / 26-27 апреля 2018 / 26-27 April 2018
Штип Штип Stip

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Македонија
Универзитет имени Гоце Делчева, г. Штип,
Македонија
Goce Delcev University in Stip,
Macedonia

Воронешки државен универзитет
Русија
Воронежский государственный университет
Россия
Voronezh State University
Russia

Трета меѓународна научна конференција

Третья международная научная конференция

Third International Scientific Conference

ФИЛКО FILKO

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ СБОРНИК СТАТЕЙ CONFERENCE PROCEEDINGS

26-27 април 2018 / 26-27 апреля 2018 / 26-27 April 2018
Штип Штип Stip

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

821(062)
811(062)
316.7(062)
37(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (3 ; 2018 ; Штип)

Филологија, култура и образование [Електронски извор] : зборник на трудови / Трета меѓународна научна конференција, 26-27 април 2018, Штип = Филологија, култура и образование : сборник статей / Третья международная научная конференция, 26-27 апреля 2018, Штип = Philology, culture and education : conference proceedings / Third International Scientific Conference, 26-27 April 2018, Stip. - Штип : Универзитет “Гоце Делчев” = Универзитет имени Гоце Делчева = Shtip : Goce Delcev University, 2018

Начин на пристап (URL): <http://js.ugd.edu.mk/index.php/fe>. - Трудови на мак., рус. и англ. јазик. - Фусноти кон текстот. - Текст во PDF формат, содржи 737 стр. , табели, граф. прикази. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 27.12.2018. - Abstracts кон повеќето трудови. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-593-9

1. Насп. ств. насл.

а) Книжевност - Собири б) Јазици - Собири в) Култура - Собири г)
Образование - Собири

COBISS.MK-ID 109270026

ОРГАНИЗАЦИСКИ КОМИТЕТ

Драгана Кузмановска, Филолошки факултет при УГД
Олга А. Бердникова, Филолошки факултет при ВГУ
Светлана Јакимовска, Филолошки факултет при УГД
Татјана А. Тернова, Филолошки факултет при ВГУ
Виолета Димова, Филолошки факултет при УГД
Генадиј Ф. Ковалов, Филолошки факултет при ВГУ
Костадин Голаков, Филолошки факултет при УГД
Лариса В. Рибачева, Филолошки факултет при ВГУ

МЕЃУНАРОДЕН ПРОГРАМСКИ КОМИТЕТ

Виолета Димова (Македонија)
Даниела Коцева (Македонија)
Драгана Кузмановска (Македонија)
Ева Ѓорѓиевска (Македонија)
Марија Кусевска (Македонија)
Силвана Симоска (Македонија)
Татјана Стојановска Иванова (Македонија)
Лариса В. Рибачева (Русија)
Софија Заболотнаја (Русија)
Татјана А. Тернова (Русија)
Татјана Атанасоска (Австрија)
Олег Н. Фенчук (Белорусија)
Јулиа Дончева (Бугарија)
Билјана Мариќ (Босна и Херцеговина)
Душко Певуља (Босна и Херцеговина)
Волф Ошлис (Германија)
Волфганг Моч (Германија)
Габриела Б. Клајн (Италија)
Михал Ванке (Полска)
Мајкл Рокланд (САД)
Даниела Костадиновиќ (Србија)
Селена Станковиќ (Србија)
Тамара Валчик-Булиќ (Србија)
Ахмед Ѓуншен (Турција)
Нецати Демир (Турција)
Шерифе Сехер Ерол Чалшкан (Турција)
Карин Руке-Брутен (Франција)
Танван Тонтат (Франција)

Технички секретар

Марица Тасевска
Ирина Аржанова

Главен и одговорен уредник

Драгана Кузмановска

Јазично уредување

Даница Атанасовска-Гаврилова (македонски јазик)
Марјана Розенфелд (руски јазик)
Билјана Иванова (англиски јазик)
Снежана Кирова (англиски јазик)
Татјана Уланска (англиски јазик)

Техничко уредување

Костадин Голаков
Марица Тасевска
Славе Димитров

Адреса на организацискиот комитет:

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А
Пош. фах 201, Штип - 2000, Р. Македонија

Воронешки државен универзитет
Филолошки факултет
г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Русија

Е-пошта: filko.conference@gmail.com
Веб-страница: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Драгана Кузмановска, Филологический факультет при УГД
Ольга А. Бердникова, Филологический факультет при ВГУ
Светлана Якимовска, Филологический факультет при УГД
Татьяна А. Тернова, Филологический факультет при ВГУ
Виолета Димова, Филологический факультет при УГД
Геннадий Ф. Ковалев, Филологический факультет при ВГУ
Костадин Голаков, Филологический факультет при УГД
Лариса В. Рыбачева, Филологический факультет при ВГУ

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Виолета Димова (Македонија)
Даниела Коцева (Македонија)
Драгана Кузмановска (Македонија)
Ева Ѓергиевска (Македонија)
Мария Кусевска (Македонија)
Силвана Симоска (Македонија)
Татјана Стојановска-Иванова (Македонија)
Лариса В. Рыбачева (Россия)
Софја Заболотная (Россия)
Татјана А. Тернова (Россия)
Татјана Атанасоска (Австрија)
Олег Н. Фенчук (Беларусь)
Јулиа Дончева (Болгария)
Биљана Мариќ (Боснија и Херцеговина)
Душко Певуља (Боснија и Херцеговина)
Волф Ошлис (Германија)
Волфганг Моч (Германија)
Габриелла Б. Клејн (Италија)
Ева Бартос (Польша)
Михал Ванке (Польша)
Мајкл Рокланд (США)
Даниела Костадинович (Србија)
Селена Станкович (Србија)
Тамара Валчич-Булич (Србија)
Ахмед Ѓюншен (Турција)
Неджати Демир (Турција)
Шерифе Сехер Эрол Чал'шкан (Турција)
Карин Рукэ-Брутэн (Франција)
Танван Тонтат (Франција)

Ученый секретарь

Марица Тасевска
Ирина Аржанова

Главный редактор

Драгана Кузмановска

Языковая редакция

Даница Атанасовска-Гаврилова (македонски јазик)
Марјана Розенфелд (руски јазик)
Билјана Иванова (англиски јазик)
Снежана Кирова (англиски јазик)
Татјана Уланска (англиски јазик)

Техническое редактирование

Костадин Голаков
Марица Тасевска
Славе Димитров

Адрес организационог комитета

Универзитет им. Гоце Делчева – Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ д. 10-А
Пош. фах 201, Штип - 2000, Р. Македонија

Воронежски државни универзитет
Филолошки факултет
г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Русија

Е-пошта: filko.conference@gmail.com

Веб-сајт: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

EDITORIAL STAFF

Dragana Kuzmanovska, Faculty of Philology, UGD
Olga A. Berdnikova, Faculty of Philology, VGU
Svetlana Jakimovska, Faculty of Philology, UGD
Tatyana A. Ternova, Faculty of Philology, VGU
Violeta Dimova, Faculty of Philology, UGD
Genadiy F. Kovalyov, Faculty of Philology, VGU
Kostadin Golakov, Faculty of Philology, UGD
Larisa V. Rybatcheva, Faculty of Philology, VGU

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Daniela Koceva (Macedonia)
Dragana Kuzmanovska (Macedonia)
Eva Gjorgjievska (Macedonia)
Marija Kusevska (Macedonia)
Silvana Simoska (Macedonia)
Tatjana Stojanovska-Ivanova (Macedonia)
Violeta Dimova (Macedonia)
Larisa V. Rybatcheva (Russia)
Sofya Zabolotnaya (Russia)
Tatyana A. Ternova (Russia)
Tatjana Atanasoska (Austria)
Oleg N. Fenchuk (Belarus)
Yulia Doncheva (Bulgaria)
Biljana Maric (Bosnia and Herzegovina)
Dushko Pevulja (Bosnia and Herzegovina)
Wolf Ochlies (Germany)
Wolfgang Motch (Germany)
Gabriella B. Klein (Italy)
Ewa Bartos (Poland)
Michal Wanke (Poland)
Danijela Kostadinovic (Serbia)
Selena Stankovic (Serbia)
Tamara Valchic-Bulic (Serbia)
Ahmed Gunshen (Turkey)
Necati Demir (Turkey)
Şerife Seher Erol Çalişkan
Karine Rouquet-Brutin (France)
That Thanh-Vân Ton (France)
Michael Rockland (USA)

Conference secretary

Marica Tasevska
Irina Arzhanova

Editor in Chief

Dragana Kuzmanovska

Language editor

Danica Atanasovska-Gavrilova (Macedonian)

Maryana Rozenfeld (Russian)

Biljana Ivanova (English)

Snezana Kirova (English)

Tatjana Ulanska (English)

Technical editing

Kostadin Golakov

Marica Tasevska

Slave Dimitrov

Address of the Organizational Committee

Goce Delcev University - Stip

Faulty of Philology

Krste Misirkov St. 10-A

PO Box 201, Stip - 2000, Republic of Macedonia

Voronezh State Universiy

Faculty of Philology

10 pl. Lenina, Voronezh, 394006, Russia

E-mail: filko.conference@gmail.com

Web-site: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

СОДРЖИНА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Adili Bujar – CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF INTERCULTURAL EDUCATION IN MACEDONIA	13
2. Angelovska Irena – MULTICULTURAL MUSIC EDUCATION- OPPORTUNITIES, ACHIEVEMENTS, IMPROVEMENTS	21
3. Асимопулос Панаџис – НЮАНСЫ НИЦШЕАНСКОГО НИГИЛИЗМА В ФЁДОРЕ ДОСТОЕВСКОМ: «ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ» И «БЕСЬ»	33
4. Балек Тијана – АКЦИОЛОШКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ФРАЗЕМА С КОМПОНЕНТАМА НЕБО И ЗЕМЉА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – КВАЛИФИКАЦИЈА ЉУДСКИХ ОСОБИНА И СИТУАЦИЈА	45
5. Бужаровска Елени – ПРИМАРНОСТА НА СЕМАНТИЧКИОТ ПРИОД ВО АНАЛИЗАТА НА ГЛАГОЛИТЕ	53
6. Величковска Родна – ЖЕТВАТА И ЖЕТВАРСКОТО ПЕЕЊЕ ВО МАКЕДОНИЈА И РУСИЈА (КУЛТУРНИ ПАРАЛЕЛИ).....	65
7. Веселиновска Снежана Ставрева – СТАВОВИТЕ И МИСЛЕЊАТА НА СТУДЕНТИТЕ ОД ОДДЕЛЕНСКА НАСТАВА НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ ЗА СВОЈАТА ОСПОСОБЕНОСТ ЗА РЕАЛИЗИРАЊЕ НА НАСТАВАТА ПО ПРИРОДНИ НАУКИ	75
8. Гладышева Светлана Николаевна – БЕЛАЯ АРМИЯ В ПУБЛИЦИСТИКЕ А. И. КУПРИНА, И. С. ШМЕЛЕВА И Р. Б. ГУЛЯ	87
9. Голаков Костадин, Ниами Емил – СТИЛОТ НА ПРЕВОДОТ НА ДРАМАТА НА А. П. ЧЕХОВ „ВИШНОВАТА ГРАДИНА“ ОД МАРИЈА НАЈЧЕВСКА-СИДОРОВСКА.....	95
10. Грачева, Жанна – ПОХВАЛА, КОМПЛИМЕНТ И ЛЕСТЬ КАК РЕЧЕВОЙ АКТ (НА МАТЕРИАЛЕ ТВОРЧЕСТВА В. НАБОКОВА)	103
11. Гркова Марија – УСВОЈУВАЊЕТО НА ПЕРФЕКТОТ ВО IX ОДДЕЛЕНИЕ ВО ШТИПСКО	109
12. Грујовска Сашка – ГРАМАТИЧКИ СРЕДСТВА ЗА ОЗНАЧУВАЊЕ ПРЕКАЖАНОСТ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК	119
13. Денкова Јованка – КЕРОЛОВСКАТА ФАНТАСТИКА НА ЈАН ЛАРИ	127
14. Денковска Милица – ПАТУВАЊЕТО КАКО ИСТРАЖУВАЧКИ КОНЦЕПТ ВО КНИЖЕВНИТЕ СТУДИИ.....	139
15. Деревская Евгения – ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ ВОРОНЕЖСКИХ ГОВОРОВ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЕ ЧЕЛОВЕКА ПО ЕГО ОТНОШЕНИЮ К ТРУДУ (ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)	149
16. Дџгтева Ярославна – ЧУЖОЈ ВЗГЛЯД В РОМАНЕ «ИДИОТ» Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО	155
17. Димитриева-Ѓорѓиевска Марина – ОБРАЗОВАНИЕ И ПРАКТИКА. УЛОГАТА, СТАВОВИТЕ И ЗАДАЧИТЕ НА НАСТАВНИКОТ ВО НАСТАВНИОТ ПРОЦЕС	161

18. Димова Марија Ѓорѓиева – (ИНТЕР)ТЕКСТУАЛНИ ТРАНСМИГРАЦИИ	169
19. Донеv Драган, Крстева Марија – ПОТРЕБАТА ОД ПРЕВОДОТ ВО ГЛОБАЛИЗИРАНИОТ СВЕТ	179
20. Ѓорѓиевска Ева – СЕМИОТИКАТА НА „ПРАШКИТЕ ГРОБИШТА“ ОД УМБЕРТО ЕКО	185
21. Erol Çalişkan, Şerife Seher – AN EXAMPLE TO THEATRICAL VILLAGE PLAYS FROM THE BOLU REGION: HASAN PLAY	195
22. Žigić Vesna - SOCIAL NETWORKS AND EDUCATION OF THE BLIND AND VISUALLY IMPAIRED STUDENTS	203
23. Ivanovska Lela – THE ROLE OF METACOGNITIVE LISTENING STRATEGIES IN LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE	213
24. Jugreva Marija – LEXICAL PROCESSING: MODELS OF WORD RECOGNITION	221
25. Караниколова-Чочоровска Луси – ЕЛЕМЕНТИТЕ НА ТРАДИЦИЈАТА И МЕНТАЛИТЕТОТ ВО РАСКАЗОТ „СТАРИТЕ ДНИ“ ОД БОРА СТАНКОВИЌ	229
26. Кирова Снежана, Кузмановска Драгана, Иванова Биљана – ФРАЗЕОЛОГИЗМИ СО БРОЕВИ ВО АНГЛИСКИОТ И ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК	237
27. Kitanovska–Kimovska Sonja, Neshkovska Silvana – HANDLING OF CULTURE-SPECIFIC TERMS IN TRANSLATION	247
28. Ковачева Лидија – СИМБОЛИКАТА НА РОЗАТА ВО РИМСКИТЕ ПРАЗНИЦИ И ПОГРЕБНИТЕ ОБИЧАИ И ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ТРАДИЦИЈА	259
29. Kovačević Maја – COMPOUNDS IN THE SERBIAN ENGINEERING DISCOURSE	267
30. Кожинкова Весна – КУЛТУРНИОТ И ЕТНИЧКИОТ ИДЕНТИТЕТ НА ЕГЕЈСКИТЕ МАКЕДОНЦИ ВРЗ ПРИМЕРИ ОД МАКЕДОНСКИОТ РОМАН	275
31. Коцева Ана – A CROSS-CULTURAL STUDY OF COMPLAINT STRATEGIES BY MACEDONIAN AND AMERICAN HIGH-SCHOOL STUDENTS	287
32. Коцева Весна, Тодорова Марија – КРЕИРАЊЕ НА АКТИВНОСТИ СО СТРУКТУРИРАН ИНПУТ ВО РАМКИТЕ НА ПОУЧУВАЊЕТО ГРАМАТИКА СО ОБРАБОТКА НА ИНПУТ	293
33. Коцева Даниела, Мирасчиева Снежана – РАЗВОЈОТ НА КУЛТУРАТА ПОД ВЛИЈАНИЕТО НА КОМУНИКАЦИОНИТЕ МЕДИУМИ	301
34. Кузмановска Драгана, Мрмеска Викторија – КОЛОКАЦИИТЕ КАКО НЕИДИОМАТСКИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ ПРОСЛЕДЕНИ ПРЕКУ ПРИМЕРИ ОД ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК	309
35. Кусевска Марија, Ивановска Билјана, Даскаловска Нина – УЛОГАТА НА ЕМПИРИСКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА ЗА РАЗВИВАЊЕ ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА КАЈ ИЗУЧУВАЧИТЕ НА СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ	317
36. Kyrchanoff Maksym W. – NON-ACADEMIC FORMS OF CONSTRUCTIVISM IN FOLK HISTORICAL IMAGINATIONS IN MACEDONIA AND SLOVENIA	325
37. Лапыгина Мария – СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИЧЕСКИХ СРЕДСТВ СОЗДАНИЯ ОТРИЦАТЕЛЬНОГО ИМИДЖА ПОЛИТИКА В РУССКИХ И СЕРБСКИХ ПЕЧАТНЫХ СМИ	333

38. Lah Meta – GAMES SERVING AS DIDACTIC TOOLS: ATTITUDES OF PROSPECTIVE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES	339
39. Леонтиќ Марија – ИДНО ВРЕМЕ ВО ТУРСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	349
40. Лесных Наталья – ДЕ- И РЕМИФОЛОГИЗАЦИЈА ИСТОРИИ В ПЬЕСЕ М. УГАРОВА «ГОЛУБИ».....	361
41. Ljubicic Gordana – IS GRAMMAR-TRANSLATION METHOD REALLY DEAD	371
42. Ljubotenska Dragana – SOCIAL MEDIA AND THE LATEST TENDENCIES IN WORD FORMATION AMONG TEENAGERS	379
43. Маролова Даринка – ВОСПОСТАВУВАЊЕ НА ПРЕВОДНА ЕКВИВАЛЕНТНОСТ МЕЃУ СПЕЦИФИЧНИТЕ ГРАМАТИЧКИ ФЕНОМЕНИ ВО ГЕРМАНСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....	385
44. Магдинчева-Шопова Марија, Бошков Тајјана, Јошески Душко – ФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОФЕСИОНАЛНОТО РАБОТЕЊЕ	395
45. Мартиновска Виолета – ПРИДОНЕСОТ НА АКАДЕМИК ВЛАДИМИР МОШИЊ ЗА СЛОВЕНСКИТЕ РАКОПИСИ ВО МАКЕДОНИЈА	405
46. Мирасчиева Снежана, Коцева Даниела – ОБРАЗОВАНИЕ И ПРАКТИКА: НОВИ ИСТРАЖУВАЊА ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНАТА ПРАКТИКА	411
47. Митковска Лилјана – ИЗРАЗУВАЊЕ НАДВОРЕШНА ПРИСВОЈНОСТ: МАКЕДОНСКИОТ НАСПРЕМА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК	419
48. Младеноски Ранко – ПОЕЗИЈАТА ВО РОМАНИТЕ НА ВЕНКО АНДОНОВСКИ	429
49. Morris Kevin – CHINESE CUBANS. TRANSNATIONAL ORIGINS AND REVOLUTIONARY INTEGRATION	439
50. Нагина Ксения – ДИАЛОГ М. КУНДЕРЫ И Ф.М. ДОСТОЕВСКОГО: К ВОПРОСУ О ПРЕСТУПЛЕНИИ И ЕГО МОТИВАХ	451
51. Николенко Делфина Јованова – КОРЕЛАЦИЈА, МОРФОЛОШКА АНАЛИЗА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМУНИКАЦИЈА МЕЃУ ЗБОРУВАЧИТЕ НА СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ	461
52. Николовска Виолета – СЕМАНТИЧКО-СИНТАКСИЧКИ ИМПЛИКАЦИИ НА ГЛАГОЛОТ ЧУВСТВУВА	469
53. Обухова Елена – ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ИМЕН СОБСТВЕННЫХ С РУССКОГО ЯЗЫКА НА МАКЕДОНСКИЙ ЯЗЫК НА ПРИМЕРЕ РОМАНА Д.ДАНИЛОВА «ОПИСАНИЕ ГОРОДА»	477
54. Овсянникова Ксения – РЕДАКТОРСКАЯ ПРАКТИКА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.	485
55. Павлова Ирена, Ивановска Билјана – ЗБОРООБРАЗУВАЧКИ ПРОЦЕСИ КАЈ ГЛАГОЛИТЕ ИЗВЕДЕНИ ОД СОПСТВЕНИ ИМИЊА ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК	491
56. Panajotović Artea – YIN-YANG DUALISM IN GETHENIAN BIOLOGY AND POLITICS IN URSULA K. LE GUIN’S THE LEFT HAND OF DARKNESS	499

57. Петреска Весна – ЖИВОТИНСКИОТ КОД ВО СВАДБЕНАТА ОБРЕДНОСТ: КУЛТУРНИ ПАРАЛЕЛИ МЕЃУ МАКЕДОНИЈА И РУСИЈА	507
58. Петровска-Кузманова Катерина – НАРОДНА ДРАМА, МАКЕДОНСКО-РУСКИ ПАРАЛЕЛИ	515
59. Pop Zarijeva Natalija, Iliev Krste – LADY CAROLINE LAMB AND LORD BYRON: GLENARVON - A VAMPIRE OR A WANDERING JEW.....	523
60. Продановска-Попоска Весна – ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКИОТ И АНГЛИСКИОТ ГЛАСОВЕН СИСТЕМ: ВЛИЈАНИЕТО НА МАЈЧНИОТ ЈАЗИК ВО СОВЛАДУВАЊЕТО НА ПРАВИЛЕН ИЗГОВОР НА АНГЛИСКИ ЈАЗИК	529
61. Ристова-Михајловска Милена – ЖАНРОТ ПОЛЕМИКА ВО ДОМАШНАТА И СВЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА.....	541
62. Рыбачева Лариса – ВЕРБАЛИЗАЦИЈА ЕМОЦИЈ В РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА	549
63. Сахарова Дарња – МЕСТО НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ЖИЗНИ СОВРЕМЕННЫХ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ: ИТОГИ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ. РЕДАКТОРСКИЙ АСПЕКТ	555
64. Сидорова Елена, Швецова Ольга – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ И ВУЗЕ: ТОЧКИ СОПРИКОСНОВЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ.	563
65. Симонова Светлана, Белоусов Арсений – К ПРОБЛЕМЕ ЭТИКО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО СИНТЕЗА В РУССКОЙ ФИЛОСОФИИ XX ВЕКА	571
66. Симоска Силвана – „СВЕТОТ КАКО ПОЛЕ ЗА КУЛТУРЕН НАТПРЕВАР МЕЃУ НАРОДИТЕ“ – ТЕОРИСКИТЕ ПРЕМИСИ ЗА КУЛТУРАТА НА ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ	581
67. Станојоски Игор – КОНКЛУЗИВОТ ВО БУГАРСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК И ВО МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ	591
68. Stojanovska-Ilievaska Natasha - THE MACEDONIAN COMPONENT OF THE 1. INTERNATIONAL CORPUS OF LEARNER ENGLISH	597
69. Сулејмани Умит - ПРЕЧКИ ВО КОГНИТИВНОТО УЧЕЊЕ ОД АСПЕКТ НА НАСТАВНИЦИТЕ	603
70. Тантуровска Лидија – „ВАСИЛИА ПРЕКРАСНА“	613
71. Тасевска Марица, Миленкоска Милкица - ЗАСТАПЕНОСТА НА ВЕШТИНАТА ЗБОРУВАЊЕ ВО УЧЕБНИЦИТЕ ПО ГЕРМАНСКИ ЈАЗИК	635
72. Тернова Татјана – ПРОБЛЕМА НОВИЗНЫ В ЛИТЕРАТУРА АВАНГАРДА: РУССКИЙ ИМАЖИНИЗМ	643
73. Тихонова Ольга – ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ КРИМИНАЛЬНОГО ЖАНРА В СОВРЕМЕННЫХ ГЕРМАНО-СКАНДИНАВСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И ТЕЛЕВИЗИОННОМ КИНО	651
74. Тодорова Марија, Коцева Весна – УСВОЈУВАЊЕ НА ТРЕТ ЈАЗИК (J3)	659
75. Trajchev Stefan, Trajchovska Marina – THE PLURILINGUALISM CONCEPT IN THE LEARNING OF THE SECOND FOREIGN LANGUAGE	665
76. Тренчовска Софија – КАРНЕВАЛИСТИЧКОТО НАСПРОТИ ХУМАНИСТИЧКОТО ДОЖИВУВАЊЕ НА СВЕТОТ	673

77. Тренчовски Горан – ДИОНИЗИСКОТО ВО ДРАМАТА „СЛОВЕНСКИ ОРФЕЈ“	681
78. Ulanska Tatjana – TEACHING CULTURE IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM IN ALL LEVELS OF EDUCATION IN MACEDONIA	691
79. Урумова-Марковска Славица - ЃАВОЛОТ И САМОВИЛИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ФОЛКЛОР И НИВНАТА ИМАГИНАРНА ПРЕОБРАЗБА ВО РАСКАЗИТЕ НА МИТКО МАЏУНКОВ	701
80. Фьон Фам Май – УСТАРЕВИШИЕ НАИМЕНОВАНИЯ ОДЕЖДЫ 1. В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И.А. БУНИНА	709
81. Hadzi-Nikolova Adrijana, Tasevska Marica – EDUCATIONAL TECHNOLOGY, THREAT OR BENEFIT TO TEACHERS	715
82. Чарыкова Ольга – ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА МЕТАФОРИЧЕСКОЙ НОМИНИЦИИ	727
83. Чурсина Дарья – НАИМЕНОВАНИЯ ЖИЛИЩА В ВОРОНЕЖСКИХ ГОВОРАХ В ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ	735
84. Шеху Флорина, Котева Мојсовска Татјана – ПОСТАВЕНОСТА НА КОМУНИКАЦИСКИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ ВО ИНИЦИЈАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА НАСТАВНИЦИ	741
85. Шутаров Васко – ПРОЕКЦИИ ЗА МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА, СПОРЕД „НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА КУЛТУРАТА ВО Р. МАКЕДОНИЈА ЗА ПЕРИОДОТ 2018-2022 ГОДИНА“	751
86. Wanke Michal – MOVING LAB BEYOND THE BORDERS. RESEARCH NOTES A PROPOS THE FREEDOMBUS INTERDISCIPLINARY PROJECT	759

КЕРОЛОВСКАТА ФАНТАСТИКА НА ЈАН ЛАРИ

Јованка Денкова¹

Апстракт

Во овој труд со наслов „Кероловската фантастика на Јан Лари“ авторката се осврнува на творештвото за деца на познатиот руски автор Јан Лари. Акцентот ќе се стави на анализа на фантастиката во неговото творештво која е најочигледна во неговиот роман „Необичните доживувања на Карик и Валја“. Врз основа на претходно докажани и експлицирани теориски поставки за фантастиката во литературата за деца, од познати и еминентни теоретичари на литературата за деца, авторката на трудот ќе направи обид да ги открие елементите на фантастичното во горепосочениот роман, конкретно елементите на она што во теоријата на литературата е познато како „кероловска фантастика“. Вниманието ќе се стави на тоа да се посочи колку Лари се придржувал кон фантастиката, дали таа била негова примарна цел и сл.

Клучни зборови: фантастика, книжевност за деца, Јан Лари.

Вовед

Романот за необичните авантури на децата Карик и Валја денес се смета за класично дело на советската научно-фантастична книжевност и за едно од најсмелите детски фантастични дела кои некогаш биле напишани. Кога зборуваме за Јан Лари и неговиот роман „Необичните доживувања на Карик и Валја“ неизоставно е да се проговори и за општествено-економските, политички, културни, технолошки и цивилизациски прилики во кои се наоѓала Русија во времето на појавувањето на овој роман. Не е тешко да се разбере колкаво и какво било значењето на утописката литература во првата деценија од постоењето на советскиот сојуз. Имено, во тој уникатен историски момент дошло до вкрстување на тамошната традиционална фантастика со вербата на најшироките народни слоеви во можноста за општествени промени и нов начин на уредување на заедничкиот живот, а кога ќе се земе во предвид и огромниот бран на технолошки напредок, сето тоа навистина донело еден нов и поинаков свет. Книгите кои настанале во тој период недвосмислено говорат за огромната верба во прогресот, верба која се прелевала и надвор од границите на комунистичката империја. Дури и меѓу селаните и работниците во новата земја по Октомвриската револуција владеал искрен футуристички оптимизам, ентузијазам и чувство дека сите можат да сфатат дека овој пат е навистина

¹ Проф. д-р Јованка Денкова, Катедра за македонски јазик и книжевност, Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип.

можен. Во периодот од 1917-1928 во советското општество постоел консензус дека е дојдено време да се постави иднината на нова основа, подобра и похумана од било кога. Уметниците посебно брилјирале во креирањето на оваа визија во визуелните уметности, филм, театар, архитектура, и, конечно, литературата. Предолг е списокот на капитални иновации кој потекнува од овој советскиот период. Но, овој блескав период почнува да се урива на почетокот на триесеттите години и подемтот на Сталин со бирократизирање на партијата и целиот државен апарат, што доведе до создавање на еден целосно заокружен тоталитарен систем.

Животот и творештвото на Јан Лари

Вредна за спомен е и приказната за необичниот животен пат на авторот, на оваа несекојдневна сторија, Јан Лари, помалку (можеби намерно) заборавен автор, кој се осмелил лично на Сталин да му го испрати најнеобичниот подарок кој тој некогаш го добил. Авторот на овој необичен роман, и самиот бил необична личност со уште понеобична биографија. Роден 1900 година во Рига, останал сираче на девет години, по што живеел на улица. Се разболувал од тифус, се приклучил на Црвената армија, по победата на револуцијата, на ленинградскиот универзитет завршил биологија и некаде во тој период почнува да објавува дела од областа на научната фантастика. Сите тие доживеале успех сè додека државната цензура не утврдила дека во тие книги со силна еколошка порака, се негира водечката улога на човекот во природата и се најавуваат идните еколошки проблеми. По тоа, започнуваат проблемите за Јан Лари и долго време не успеал ништо да објави. Тогаш, тој се решава за еден оригинален уметнички експеримент. Ја напишал научно-фантастичната книга „Небесен гост“ за посетата на патник од Марс на Земјата во 2034 г. и неговата средба со стварноста во советскиот сојуз. Сакајќи да се запознае со животот на земјаните, со нараторот како водич, гостот разговара со секојдневни луѓе од разни професии и од неговите разговори постепено се појавува вистинската слика на секојдневието – заради гломазниот државен апарат и централизираната бирократија, сите тонат во сиромаштво и немаштија, донесените закони најчесто се бескорисни, за да се прикрие општата неспособност, но стварноста никој не ја гледа, зашто партијата тоа и не го дозволува, само се држат празни говори и се одбележуваат јубилеи, науката и образованието ги водат неспособни и некомпетентни луѓе, а најочајна е позицијата на селаните кои државата најмногу ги искористува. Иднината, од која сите потајно се плашат, е забранета тема, затоа што е мрачна. Ова дело, со пропратно писмо, авторот му го испратил на самиот Јосиф Висарионович Сталин, споредувајќи го со другите историски личности кои имале свои лични писатели, па дури и му се нуди на Сталин за една таква улога. Неговата дрскост веднаш го предизвикала вниманието на разузнавачката служба, и иако тој се потпишал со псевдонимот Кулицари, за една недела бил откриен и осуден за овие антисоветски клеветнички измислици на десетгодишна затворска казна во Сибир и додатни пет години со губење на граѓанските права. И денес е мистерија како во таа

пролет 1941 година, тој не добил и смртна казна. Можно е тоа да се случило заради опасноста од Втората светска војна, а можно е сите да ги збунил ефектот на неговата искреност – фактот дека на бандитите толку отворено им кажал дека се бандити. Не е позната конкретната мака која го натерала авторот така отворено да си ги ризикува животот и кариерата. Како и да е, тој режим го обележал неговиот живот, и сè до 2000 година речиси ништо не се знаело за неговиот живот.²

Што се однесува до останатиот дел од неговото творештво, неговата најславна книга „Необичните доживувања на Карик и Валја“ е објавена во 1937 год., по повеќегодишни маки заради отпорот на цензурата. Во следните години и децении, таа е објавувана ширум светот, и станува класика на младинската книжевност од Америка до Јапонија. Сепак, нејзиниот автор, Јан Лари, се споменува само попатно, што е уште почудно со оглед на фактот дека во шеесетите години од минатиот век, одненадеж, стануваат славни барем уште две негови книги, кои подоцна се преведени на многу јазици, „Белешките на една ученичка“ и „Чудесните авантури на Кука и Куки“.

Потрага во микрокосмосот на животните и растенијата

Како што веќе се спомена, неговиот роман „Необичните доживувања на Карик и Валја“ е објавена 1937 година во Ленинград (Петроград, Санкт Петербург). Нејзиното прво странско издание било токму во Кралството Југославија, во 1940 година, во едицијата „Плава птица“.³

Иако за ова дело се вели дека припаѓа на научно-фантастичната литература, во суштина, во него многу малку има научна фантастика. Научно-фантастичната компонента се состои во ликот на соседот, професорот Енотов, кој ја "презема" улогата на "лудиот научник" од научната фантастика. И овој научник се издвојува со својата ексцентричност. Она што ги привлекува Карик и Валја во неговиот стан е неговата лабораторија каде за нив е многу возбудливо: „Целиот кабинет тони во полутемнина...Сивите јазичиња од спиритната ламба се тегнат, потреперувајќи и потскокнувајќи кон начадените дна од стаклените колби. Во колбите нешто клокоти и врие. Низ филтрите полека се цедат и со свон паѓаат во шишето провидни капки“ (17)⁴. Но, она што посебно ги привлекува децата во кабинетот на професорот се разговорите кои ги водат, за: „...интересни случки од своето детство, но најчесто зборува за тоа што го видел во Африка, во Америка, во Австралија, и сето тоа го прави мошне убаво“ (17). Таквиот професор произведува необична течност со цел – намалување на животните и токму тоа е она што ќе ги привлече децата скришум да станат среде

² Dragan Ambrozić, Staljinov nebeski gost, Vreme, br.1251-1252, 25.12.2014, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1256094>, пристапено на 23.04.2018

³ Исто.

⁴ Цитатите се од книгата Необичните доживувања на Карик и Валја, Јан Лари, Детска радост, Скопје, 1978.

ноќ и да се провлечат во лабораторијата на професорот каде невнимателно и непромислено ќе се напијат од течноста за смалување. Она што следува потоа е очекувано: децата запаѓаат во низа авантури и необични доживувања, но не во кабинетот на професорот, туку, летајќи на грбот на воденото коњче, стигнуваат во градината, која за нив, така, помали од мува, е вистинска прашума. Откако утредента започнува потрага по нив, професорот сфаќа што се случило, па и тој се смалува и тргнува во потрага по децата. Сето она што ќе го доживеат во одделните и заедничките авантури е предмет на овој необичен роман, кон по сознанијата кои ги нуди, преставува вистински учебник по биологија. Се разбира, авантурите, колку и да се опасни, на крај завршуваат оптимистички и среќно, децата се враќаат зголемени во домот (благодарение на прашокот за зголемување), се враќаат кај мајката и бабата, збогатени и облагородени со многу нови сознанија. Вториот научно-фантастичен елемент е напивката за смалување и прашокот за зголемување кои ги подготвува професорот, и заради таквото нивно научно потекло, во нив не можеме да препознаеме чудесни ефекти. Меѓутоа, чудесното сепак е присутно во делото. Овде неизоставно мора да се навратиме на дистинкцијата на Цветан Тодоров кој во книгата Увод во фантастичната книжевност⁵ прави дистинкција меѓу чудното, чудесното и фантастичното, при што ја смета фантастиката за некој вид граничен жанр кој е на границата меѓу чудното и чудесното. Тој смета дека постојат три услови за појавата на фантастичното: нерешителноста на ликот или читателот, како и посебниот начин на читање на текстот, при што се исклучува алегориското и поетското читање. Според Тодоров, „фантастичното (...) трае само онолку колку што трае и нерешителноста заедничка за читателот и за ликот, на кои им е определено да решат дали она што го забележуваат произлегува или не произлегува од „стварноста“ каква што таа е, според општото мислење. На крајот од расказот читателот, па и самиот лик, сепак донесуваат решение, се определуваат за едно или друго решение, и со тоа излегуваат од фантастичното. Ако читателот прифати дека законите на стварноста остануваат недопрени и дека даваат објаснување на опишаните појави, велиме дека делото припаѓа кон еден друг жанр - чудното. Ако, напротив, реши дека мора да се прифатат новите закони на природата со кои таа појава би можела да биде објаснета, влегуваме во жанрот на чудесното.“

Во конкретниот роман, иако средствата за смалување/зголемување се продукт на науката, а не се добиени по магичен пат, фактот што тие предизвикуваат метаморфоза на јунаците има чудесен ефект. За засилување, пак, на фантастичниот ефект, придонесува односот на јунаците и ликовите кон она што се случува во моментот или како реакција на слушнатите настани. Имено, во тој контекст, може да се спомене моментот кога децата се смалуваат и лексемите кои притоа се користат, а кои придонесуваат за нерешителноста на

⁵ Svetan Todorov, Uvod u fantastičnu književnost, Pečat, Beograd, 1987, стр.35-49.

јунаците: „...оддеднаш му се стори дека ги губи панталоните“ (24); „Не разбирајќи ништо, Карик збркано погледна лево-десно и веднаш виде дека целата соба некако чудно се растегнува угоре и удолу“ (24). На крајот од романот кога децата се враќаат дома во својата природна човечка големина носејќи го со себе сè уште смалениот професор, нивната мајка реагира сказнолико и со неверица, па дури е подготвена и да повика брза помош сметајќи ги за луди: „И двајцата се спобудалиле! Што е со нив?“, „Таа се сети дека на лудите секогаш треба да им се попушта и да не се раздрагнуваат“ (267). Ваквите искази на неверица, загатнувањето на лудило кај ликовите, и кај читателот создава неверица, а тоа е еден од главните услови за појавата на фантастичниот ефект. Во моментот кога децата прифаќаат дека се смалени, и кога мајката ќе поверува во нивната приказна откако ќе го види смалениот професор, нарацијата излегува од границите на фантастиката и преоѓа во сферата на чудното.

Самото смалување на децата несомнено секој читател ќе го поттикне на асоцијација со круцијалното дело од светската и европската литература „Алиса во земјата на чудата“ од Луис Керол, каде хероината Алиса, со каснување на печурка и испивање на течност се смалува/зголемува според потребата. Оттаму произлезе и насловот на овој труд – Кероловската фантастика на Јан Лари, и притоа интенцијата ни беше да покажеме дали кај овој советски автор се присутни некои такви моменти. Овде ќе се осврнеме на четирите типа на фантастика според Китанов и Марјановиќ:

- фолклорен тип на фантастика е онаа фантастика која се јавува во народната поезија и проза со бројни застрашувачки морбидни сцени;
- колодиевски тип на фантастика е оној вид фантастика која антропоморфно и персонифицирано го толкува светот на живите и неживите појави;
- кероловски тип на фантастика, близок кон шаховската, ирационално несвесната претстава за светот, предметите и луѓето;
- жилверновски тип на фантастика кој е поттикнат од научните достигнувања на современата технолошка цивилизација.⁶

Како што се гледа, според двајцата автори, кероловскиот тип на фантастика се однесува на "ирационално несвесната претстава за светот, предметите и луѓето, што никако не може да се каже за делото на Лари. Од друга страна, не можеме да кажеме ниту дека е застапен колодиевски тип на фантастика, затоа што во романот животните/инсектите се поставени во својот реален амбиент и односот кон нив е сосема реалистичен, без персонификација

⁶ Блаже Китанов и Воја Марјановиќ, Литература за деца и млади, кн.1, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип, 2007, стр.54.

или антропоморфозирање. Оттука, слободно можеме да кажеме дека делото се приближува кон фантастиката единствено во моментите на нерешителност на ликовите кон дадените ситуации, а со напитоците и прашокот за смалување/зголемување, како научни достигнувања на современата технолошка револуција, делото се приближува и кон научната фантастика.

Како и секоја добра книга, и таа се засновува на потрага. Започнува со исчезнувањето на момчето и девојчето, со чудесното откривање на нивната облека во станот на комшијата, научникот Енотов кој изведува домашни експерименти. Кога во еден флешбек сфаќаме дека Карик и неговата сестра Ваља по грешка го испиле штотуку откриениот напиток за смалување, токму тогаш почнува оваа интересна сторија. Забрзувајќи го дејството, книгата ги следи авантурите на малите авантуристи во светот во кој пајациите, мравките, самовилските коњчиња, па дури и обичниот дожд претставуваат смртна опасност. Со големина помала од еден сантиметар, сега тие се ранливи исто онолку колку што се ранливи и инсектите, помалите животинки и растенијата во реалниот живот пред нашата ароганција и невнимателност. Изгубени во шумите трева, изложени на бројни судири со инсектите, по многу маки, ги пронаоѓа професорот Енотов, кој свесен за она што се случило и чувствувајќи одговорност за нивните животи, се смалил и себеси за да се впушти во спасувачка мисија. Дури сега почнуваат вистинските искушенија, бидејќи за да се дојде до куќата на спасот, треба да се пропешачи целата градина во која се изгубиле, градина која не е нималку рајска, и во која секој час може да се загинае.⁷

Наспроти ова, самото присуство на децата во градината и сите нивни преживеалици таму, укажуваат на еден друг мотив во книжевноста за деца, мотивот на Аркадија. Овој мотив е поврзан со митот за златното доба на човештвото, за „детството на човекот“ кога животот бил лесен, радосен и во согласност со природата“.⁸ Тијана Тропин, во својата книга „Motiv Arkadije u dečijoj književnosti“⁹, зборувајќи за овој мотив во книжевноста за деца, потенцира неколку важни точки. Таа најпрвин зборува за историјата на овој мотив, почнувајќи од Теокрит и Вергилиј, па сè до романтичарското поврзување со овој мотив. Притоа, за нашиот роман мошне важен е ставот на Шилер, кој

⁷ Dragan Ambrozić, Staljinov nebeski gost, Vreme, br.1251-1252, 25.12.2014, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1256094> пристапено на 23.04.2018

⁸Toni Watkins, Reconstructing the Homeland: Loss and Hope in the English Landscape, kaj Marija Nikolajeva, Aspects and Issues in the History of Children's Literature, Wetsport, Conn., Greenwood Press, 1995, str.167.

⁹ Тијана Тропин, Мотив Аркадије у дечјој књижевности, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2006.

смета дека детството симболизира слобода која подразбира можност за напредок на еден повисок степен од човековиот развој. Векот на просветителството, пак, донесе поинакво видување на светот на детето и детството. За просветителите, аркадискиот пејсаж е идеална околина за воспитување на децата и во своите дела тие често конструираат идиличен простор во кој децата ги стекнуваат првите сознанија за светот.

Престојот во тој простор се реализира со премин од примарниот свет во кој првично егзистираат децата, во секундарен свет.¹⁰ Примарниот свет за децата во овој роман е домот, кој е досаден, ограничувачки, со мноштво наметнати обрасци на однесување од возрасните. За разлика од него, секундарниот свет е полн со возбуди, авантури. Иако преодот од еден во друг свет е фантастичен, сепак, не можеме да кажеме дека се работи за истиот вид на фантастично како во случајот со „Алиса во земјата на чудата“, каде што, како што и претходно се кажа, преминот од примарниот во секундарниот свет е на подрачјето на сонот. Многу добар пример за бунтовноста кај децата и желбата да постапат ескапистички од тој примарен свет е следниов цитат: „Мама викна нешто по нив, но Карик ја фати за рака Валја и кревајќи го прстот со застрашување, брзо ја повлече по себе. – Молчи – прошепоти Карик – инаку веднаш ќе почне: заби миење, лице и раце миење, облекувај се, појадувај, не мавтај со нозете под маса...“ (21). И покрај тоа што мајката ги довикува на појадок, за да ги избегнат домашните обврски и секојдневните баналности, децата бегаат кај професорот во непознатото, возбудливото, без и да насетат дека наскоро ќе се впуштат во најопасната авантура на својот живот. Интензитетот на случувањата во романот е навистина голем, така што ги држи во напнатост читателите кои ги следат опасните авантури во кои запаѓаат малите јунаци, без притоа никогаш вистински да се во голема опасност, затоа што на тој пат им се придржува и самиот професор, кој откако ќе сфати дека децата скришно ја испиле течноста за смалување и самиот ќе го направи истото и ќе се впушти во спасувачка мисија. Низ целиот тек на романот се менуваат расположенијата кај Карик и Валја, почнувајќи од стравот за преживување,

¹⁰ Maria Nikolajeva, *The Magic Code – The Use of magical patterns in fantasy for children*, Almqvist&Wiksell, Stockholm, 1988.

истоштувачкиот глад, па сè до чувство на блаженство и уживање во природата и авантурите. На тој пат низ градината кон дома, децата се менуваат како личности, созреваат заедно со физичките промени. Интересен е односот на Карик кон Валја, која, навистина и по возраст е помала, но и во повеќе ситуации ќе се покаже како понепромислена, физички послаба и невнимателна. Токму Валја е таа која прва ќе се напие од течноста за смалување и покрај предупредувањата на Карик, таа заради својата брзоплетост ќе биде вовлечена во цвет и ќе биде во опасност да се задуши таму, итн. На овој начин, романот како да делува и како своевидна порака за тоа што им се случува на непослушните и невнимателни деца. Опасните ситуации во кои запаѓаат најчесто се резултат на нивната брзоплетост, љубопитност, непромисленост.

Интересен е односот на децата кон храната. Тој се менува како што се приближуваме кон крајот на книгата. Имено, на почетокот кога мајката ги довикува, а тие бегаат во станот на професорот, се чувствува како децата да имаат одбивност кон храната, особено кога мајка им постојано им поставува некои услови кои треба да ги исполнат. Затоа, пак Валја е особено љубопитна кон течноста за смалување која е примамлива, со пријатна боја, мирис и вкус на праска. Но, кога ќе се смалат на минијатурни димензии, и откако ќе поминат извесно време сами (без професорот) ќе бидат измачувани од страшна глад, сè до моментот на доаѓањето на професорот кој ќе ги спаси и ќе им обезбеди храна која не е нималку типична за луѓето, па дури и одбивна. Токму во кризните моменти кога чувствуваат глад, децата најмногу се присетуваат на домот, прашувајќи се што прават мајка им и баба им за ручек или вечера. Но, во такви необични услови децата многу бргу се приспособуваат на ситуацијата, па нема да им биде одбивно да: пијат млеко од растителни вошки, па дури не се воопшто пребрливи: „Добро би било – рече Валја- да фатиме што и да е, и да го испечеме на овие камења...Пеперутка...Водено коњче. – А што се однесува до мене, - призна Карик, - јас, мислам, дека и онака, непечено, би можел да го изедам...“(68). Тоа е особено евидентно кога се враќаат дома и мајката ги прашува што би сакале да јадат, а Валја одушевено одговара: „О, мама! Сега ќе јадеме сè, сè“ (269). И во поглед на облекувањето децата нема да бидат особено пребирливи, па новата облека си ја обезбедуваат обвиткувајќи се со пајакони

мрежи. На овој начин, децата како да преживуваат една своевидна "робинзонијада" во која на преден план избива силата на децата, сепак предводени од повозрасна личност, која одлично го познава светот на инсектите.

Романот изобилува со еколошки пораки, како и со дескриптивни пасажии, а свое место во романот има и хуморот. Тоа доаѓа до израз во многубројните ситуации во кои професорот се обидува да им ја "разубави" реалноста на децата, особено кога стапуваат во акција да пронајдат место за спиење, нешто за јадење. Овој хумор има, пред сè, хуманистички карактер, бидејќи низ него се чувствува љубовта кон животот и сиот жив свет.¹¹ Или, кажано со зборовите на Воја Марјановиќ, во книжевноста за деца, хуморот првенствено има забавен карактер, изразен преку играта, парадоксот и забавата.¹²

Отсуство на татко е забележливо во романот. Имено, во него насекаде, од почетокот до крајот на делото се спомнуваат само мајката и бабата кои се грижат за децата. Така е на почетокот кога започнува потрагата по нив, така е во миговите кога децата се наоѓаат прегладнети во "дивината" се сеќаваат на својот дом и тоа само на бабата и мајката, а така е и на крајот од романот кога се враќаат дома, во зголемена форма. На својата мајка ѝ ја раскажуваат својата авантура, и иако таа не верува во неа на почетокот, сепак децата решаваат да не ја споделат оваа авантура со бабата заради нејзиното слабо здравје. Во романот сосема отсуствува фигурата на таткото, и можеби овде треба да се побара мотивацијата и причината за големата фасцинираност и приврзаност на децата кон комшијата-професор и истражувач. Тој им ја супституира татковската фигура и во авантурата во "прашумата" полна со опасности, како со заштитничкиот однос кон нив, така и со грижата за нив што се однесува до

¹¹ Сања Петровиќ, Гуливерова путовања Џонатана Свифта као роман за децу, Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије одржаног 30. марта 2013. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
Година V / Књ. 2, Крагујевац, 2014

¹² Воја Марјановиќ, Књижевност за децу и младе- књига прва, Виша школа за образование васпитача, Београд, 2000.

поуките кои им ги дава несебично. Иако овој професор на моменти делува смешно и детинесто со своите обиди да пее, сепак децата се восхитуваат на неговите знаења од зоологијата и ботаниката. Токму неговото детинесто однесување е она заради што децата го пуштаат во својот свет и тој им ги освојува срцата.

Во романот е засегнато и образованието во тогашна Русија, и воопшто непедогошките постапки во воспитувањето на децата, преку говорот на професорот Енотов: „А мене ме тепаа кога бев малечок. И со каиш и со стап ме тепаа. Дивјачка беше тогаш Русија...Е, па добро, ајде да одиме кај мама, која никогаш не ве тепа. Таква мајка е пријатно да се види неколку пати на ден“ (85).

Иако се работи за дело наменето за децата, авторот Јан Лари, не ја табуизира смртта во животинскиот свет. За волја на вистината, во романот се прикажани мноштво мрачни сцени во кои иако сурово, сепак верно е прикажана природната селекција во природата. Така, тие ќе бидат сведоци на големиот апетит на водното коњче кое ќе изеде мува, пеперуга; потоа, ќе бидат сведоци на суровата, беспопштедна битка до смрт на двајцата пајаци, како и убиствениот поход на бубамарата кај растителните вошки. Децата ќе ја покажат и својата хуманост кога ќе бидат сведоци на освојувачкиот поход на црвените мравки кои ги убиваат црните мравки, а сакаат да им ги заробат децата да им бидат робови. На ваквата неправда се спротивставуваат децата, па дури, во име на хуманоста се ставаат и себеси во опасност.

Две работи чувствува детето / човек по читањето на оваа книга, колку што ние сме мали, навистина мали и со колку почит ние треба да се однесуваме на природата, во која секој ден некој умира. Освен едно отрезнувачко предавање за нашето место во природата, оваа рана еколошка приказна носи еден свеж, нормален однос кон животните и разните суштества кои ги среќаваме во тоа: сè си има свое место во циклусот, некои ловат со цел да преживеат, други се паразити, а трети имаат само еден ден живот. Можеби за денешните деца ќе претставува шок да дознаат дека дури и бубамарата јаде, и тоа други живи суштества – растителните вошки! Книгата едноставно како да повикува на растење: како некој да сакал да напише нова верзија на легендарниот роман на Сјенкиевич „Низ пустината и прашумата“, но сместена во еден микросвет, за повторно да се откријат неистражени полиња на авантурата во која, како и секогаш, се ставаат на тест најдобрите човечки квалитети. Децата ќе се вратат промети по читањето на оваа книга, а престојот во природата ќе ги поучи на фактот дека мора да се борат за нивното место,

дека мора постојано да се размислува за опстанок, но и дека притоа солидарноста со најблиските е често единствениот спас.

Заклучни согледби

Лесно е во оваа возбудлива и убава книга, да се препознаат низа пораки и поуки, мисли за надмоќноста на човекот над сиот жив свет: човековиот ум и неговото познавање на неговата животна околина, го оспособуваат да ги совлада сите мачни препреки при враќањето кон цивилизираниот облик на живот, досетливоста е најсилното човечко оружје, таму каде физичката сила е недоволна, истражувачкиот дух на човекот, неговата смелост и свест за поставената цел, е она што го поставува над останатите живи суштества. Овој роман всушност е една извонредна алегија: за патот кој го поминале нашите дамнешни предци, искачувајќи се по величествените скали на цивилизацијата.¹³ Ваквите поуки децата ќе ги слушнат од устата на нивната баба: „Таа рече: човекот е поголем од сите животни, затоа сите ни се потчинуваат“ (19), но уште побаво кажани се од самиот професор: „Човекот не е голем по става, туку по својот ум“ (19); потоа, кога професорот се бори со коњоштипот: „Но, не, ние уште ќе видиме кој ќе победи. Ти си големо, силно животно, но јас сум човек. Јас ќе се борам со тебе и ќе бидам победник“ (75).

Зачудувачки, книгата завршува на помалку сказновиден, чудесен начин, кој дискретно се навестува. Имено, кога на крајот на романот, сезнаечкиот наратор на еден дискретен начин се потсмева со тврдењето за професорот Енотов дека "правел од мува слон" или обратно, и со реченицата: „Впрочем, можеби и постои таков професор, кој прави од мува слон, но за него ништо не знам, и нема да зборувам, бидејќи не сакам да пишувам за она што никогаш не сум го видел со сопствените очи“ (271), авторот отворено ни сугерира дека бил сведок на сето претходно напишано, а ние како читатели сме свесни дека никој друг немаше покрај Карик, Валја и професорот Енотов во нивните авантури. На овој начин, тој ни ја гарантира веродостојноста на раскажаното, но сепак со мала доза на резерва кај читателот. Ваквата нерешителност и движење на границата меѓу можното-неможното, веројатното-неверојатното, го поставува ова дело во сферата на фантастиката.

На крај, доаѓаме до сознание дека примарната цел на авторот не е да се прикаже двојната трансформација на децата Карик и Валја, нивното смалување со вкусната течност и зголемувањето со прашокот, туку преку тоа, да се

¹³ Предговор кон книгата Карик и Ваља: узбудљива пустиловина у свету инсеката, Јан Лари, Београд, Просвета, 1979.

прикаже растењето на детето, неговото созревање, одговорните постапки, а пред сè, облагородувањето на неговата личност преку грижата за себе и другиот, преку колективните залагања и напори кои треба да се вложат за општото добро. Пораката е дека само на тој начин ќе можат да се изградат нови генерации млади луѓе кои ќе можат на своите силни плеќи да ја понесат и изградат иднината.

Референци

1. Китанов Б., Марјановиќ, В. (2007). Литература за деца и млади, кн.1, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип.
2. Лари, Јан. (1978). Необичните доживувања на Карик и Валја, Детска радост, Скопје.
3. Марјановиќ, В. (2000). Књижевност за децу и младе- књига прва, Виша школа за образовање васпитача, Београд.
4. Nikolajeva, M. (1988). The Magic Code – The Use of magical patterns in fantasy for children, Almqvist&Wiksell, Stockholm.
5. Петровиќ, С. (2014). Гуливерова путовања Џонатана Свифта као роман за децу, Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије одржаног 30. марта 2013. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Година V / Књ. 2, Крагујевац.
6. Todorov, C. (1987). Uvod u fantastičnu književnost, Pečat, Beograd
7. Тропин, Т. (2006). Мотив Аркадије у дечјој књижевности, Институт за књижевност и уметност, Београд.
8. Watkins, T. (1995). Reconstructing the Homeland: Loss and Hope in the English Landscape, kaj Marija Nikolajeva, Aspects and Issues in the History of Children’s Literature, Wetsport, Conn., Greenwood Press.

Интернет извори

9. Ambrozić, D. Staljinov nebeski gost, Vreme, br.1251-1252, 25.12.2014, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1256094>, пристапено на 23.04.2018